

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

IV2 in het Middeldrents en de Subjunctief

Postma, G.J.

published in

Taal & Tongval
2006

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

CC BY

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Postma, G. J. (2006). IV2 in het Middeldrents en de Subjunctief. *Taal & Tongval*, 57(1), 126-166.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

t&t

tijdschrift voor taalvariatie

taal en tongval

leeszaal

57ste jaargang aflevering 2 2005

Van **Taal en Tongval** verschijnen per jaar twee reguliere nummers en één themanummer.

Taal en Tongval wordt in eigen beheer uitgegeven door de redactie met de steun van de algemene wetenschapsorganisaties in Nederland en Vlaanderen met name de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), het Meertens Instituut (KNAW), het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen (FWO-Vlaanderen), de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde (KANTL) te Gent en de Universitaire Stichting van België.

ISSN 0039 8691

Redactie:

S. Barbiers (Meertens, KNAW) - L. Draye (KUL) - R. van Hout (KUN) - H. Niebaum (UG) - M. Devos (UG) - H. Scholtmeijer (IJsseacademie) en J. Taeldeman (ex-UG).

Redactieraad:

H. Bennis (Meertens Instituut KNAW)	J. Van Loon (UA)
R. van Bezooijen (RU)	P. van Reenen (VU)
C. van Bree (ex-UL)	S. Reker (RUG)
N. Corver (UU)	H. Rycckeboer (ex-UG)
Jo Daan (ex-Meertens KNAW)	G. De Schutter (ex-UA, KANTL)
A. Feitsma (ex-VU)	J.P.A. Stroop (ex-UvA)
D. Geeraerts (KUL)	J. Nijen Twilhaar (HvU)
J. Goossens (ex-KUL)	S.F.L. De Vriendt (ex-VUB, ULB)
B. Hermans (Meertens Instituut KNAW)	M. Van der Wal (UL)
F. Hinskens (Meertens Instituut KNAW)	F. Weerman (UvA)
W. Van Langendonck (KUL)	A.A. Weijnen (ex-KUN)
J. A. van Leuvensteijn (ex-VU)	

Prijs per jaargang: 25 Euro voor een gewoon abonnement; 25% korting voor een studenten-abonnement.

Brieven en stukken voor de redactie, evenals boekwerken ter recensie gelieve men te sturen aan:

voor België:

Johan Taeldeman, Vakgroep Nederlandse Taalkunde van de Universiteit Gent, Blandijnberg 2, B-9000 Gent, e-mail : johan.taeldeman@UGent.be

voor Nederland:

Sjef Barbiers, Meertens Instituut, Postbus 94264, NL – 1090 GG Amsterdam, e-mail: sjef.barbiers@meertens.knaw.nl

Voor (ruil)abonnementen, advertenties en kopijbehandeling wende men zich tot:

Administratie Taal en Tongval, Vakgroep Nederlandse Taalkunde,

t.a.v. Valérie Bouckaert & Rieke M P Willems,

Blandijnberg 2, B-9000 Gent.

Telefoon +32 (0)9 264 40 75; fax +32 (0)9 264 41 70

Belgisch bankrekeningnummer 068-2139080-63 (Dexiabank),

Nederlands bankrekeningnummer 1421.53.141 (Rabobank)

van Taal en Tongval, Blandijnberg 2, B-9000 Gent.

GERTJAN POSTMA

INFINITIVALE V2 IN HET MIDDELDRENTS EN DE SUBJUNCTIEF^(*)

Abstract

Using a 15th century corpus of Middle-Dutch legal texts, we investigate an as yet poorly understood construction where an infinitival form undergoes verbal fronting ("Infinitival V2"). The construction can be found in Old-Frisian, Middle-Dutch and some modern Dutch dialects. We argue that the construction is a non-finite counterpart of embedded subjunctive constructions, more specifically, the *intensional* subjunctive (hortatief). The decline of the construction can be understood in changes in the syntactic function of the coordinator *ende*.

1. Inleiding

Er bestaat in het Fries een bijzondere constructie die in de frisistiek tot veel discussie aanleiding heeft gegeven. Een Fries grammaticus spreekt zelfs van "een typisch fries syntagme" (Hoekema 1958). Het betreffende "syntagme" is een constructie waarin een semantisch onderschikkende relatie wordt uitgedrukt met een (schijnbare) nevenschikkende constructie. Het betreft een imperatiefconstructie na het coördinatieve voegwoord *en*. Semantisch lijkt het tweede conjunct op een infinitivale bijzin van doel, en is daar veelal door te vervangen.⁽¹⁾ Twee typische voorbeelden staan in (1) en (2).

(*) Met dank aan Hans Bennis, Hans den Besten, Theresa Biberauer, Griet Coupé, Ton Goeman, Ger de Haan, Ans van Kemenade, Piet van Reenen, Ian Roberts en Fred Weerman voor commentaar en suggesties.

(1) Er is slechts een oppervlakkige semantische gelijkenis (o.a. Hoekema 1958). Het omgekeerde geldt al helemaal niet: veel *om*+infinitief-constructies zijn niet te vervangen door de imperatief.

- (1) Jelle tocht der net oan en knip syn hier ôf (type I)
Jelle dacht er niet aan en knip.imp zijn haar af
'Jan dacht er niet aan om zijn haar af te knippen'
- (2) Dan sil de polysje grif komme en helje him op (type II)
dan zal de politie vast komen en haal.imp hem op
'Dan zal de politie vast komen om hem op te halen'

In (1) zien we een afhankelijke zin (met voorlopig voorwerp *der* 'er') die gerealiseerd wordt in conjunctie met de hoofdzin. Het werkwoord neemt de imperatiefvorm aan. Het type in (2) is vergelijkbaar in die zin dat het een *en*-conjunctie + imperatief betreft. Maar er is geen voorlopig voorwerp in het eerste conjunct. De constructie bevat steeds een modaal element, meestal een modaal werkwoord of een modaal adverbium (Hoekema 1959:87). De modaal heeft semantisch bereik over beide conjuncten.

Zoals gezegd hebben deze constructies in de Friese taalkunde tot uitvoerige discussies geleid (Hoekema 1958,1959,1971,1975), Van de Meer (1972, 1988,1989, 1990). Dit grotendeels Friese debat is verbreed door De Waart (1971), Hoekstra (1987), De Haan (1990). De Waart en De Haan voegen een belangrijk discussiepunt toe: Gaat het hier in *syntactisch opzicht* om een nevenschikkende of om een onderschikkende relatie? Met name voor de (modale) constructie in (2) is dat verre van duidelijk. De Waart beweert dat (2) in tegenstelling tot (1) nevenschikkend is; De Haan voert argumenten aan voor een onderschikkende relatie in zowel (1) als (2). Daarmee is het zinstype (2) het kernpunt geworden van de IpI-discussie. (IpI=Imperativus pro Infinitivo)

Interessant is dat de constructie in (2) een "oudere" voorganger heeft, die aangetroffen wordt in het Oudfries (cf. 3), in het Middelnederlands (cf. 4), en die nog in sommige moderne dialecten voortleeft (cf. 5). Dit in tegenstelling tot de nieuwere constructie in (1) die een latere Friese innovatie is (Hoekstra 1987).

- (3) soe scellet hya dae nesta riocht dei deer ney weer toe riocht gaen ende nyment als nw scold wessen habba (Oudfries, Sneker Recesboek)
'zo zullen zij de naaste rechte dag daarna weer ten recht(bank) gaan en nemen-het zoals nu gewezen zou zijn'

- (4) Ende men sal al die vorseide dingen pulveren ende mingen metten zape van ruten ende maken pillen
(Middelnederlands, Cyrurgie, Jan Yperman)
- (5) We zelle te waa gaen en make de vleet op order
(Dialect Katwijk, Overdiep 1937)

Hoewel deze voorganger in syntactisch en semantisch opzicht sterk lijkt op de Friese constructie in (2), verschilt hij ervan in morfologisch opzicht: er is een infinitief in plaats van de imperatief. Dus hier geen vooropgeplaatste imperatief in het tweede conjunct, maar een infinitief. Overdiep noemt de constructie reeds in 1937, maar tot nu toe is een empirische en theoretische beschrijving van deze oudere constructie uitgebleven. De reden zal vast een gebrek aan empirisch materiaal zijn geweest. Wel is de oudere constructie aanleiding geweest de Friese constructie te dopen tot de imperativus-pro-infinitivo, kortweg Ipl. Dat spraakgebruik zullen we voorlopig overnemen. Wij zullen de Middelnederlandse constructie aanduiden met 'infinitivale Verb-second', kortweg IV2. De rechtvaardiging voor deze term volgt later in dit artikel. Voor een bibliografie van de Ipl-constructie zij verwezen naar de website van de Fryske Akademy.⁽²⁾

In eerste aanleg werden er in de literatuur drie constructies met elkaar vergeleken: *om* + finale *te*-infinitief (bv. *om dat te doen*), *en*+ vooropgeplaatste infinitief (bv. *en doen dat*) en tenslotte (het Friese equivalent van) *en doe dat*. De gedachte achter de terminologie was dat de relatie tussen de eerste twee syntactisch is: werkwoordvooropplaatsing naar de complementeerderpositie (V2). De relatie tussen de andere twee was morfologisch: vervanging van de infinitief door een imperatief. In abstracte vorm:

- (6) om dat te doen $\xrightarrow{\text{IV2}}$ en doen dat $\xrightarrow{\text{Ipl}}$ en doe dat

In dit artikel zullen we betogen dat de IV2 en de Ipl niet zozeer iets te maken hebben met *om-infinitieven* maar met *subjunctieven*, zowel diachroon als synchron.⁽³⁾ Verder is het doel van dit artikel te achterhalen hoe de syntactische en morfologische processen synchron en diachroon samenhangen. Daartoe zal

⁽²⁾ <http://www.fa.knaw.nl/sjablonen/1/default.asp?objectID=3432>

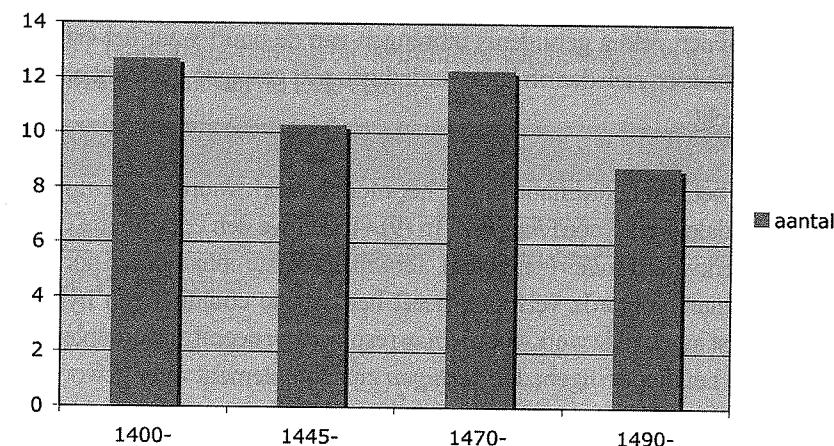
⁽³⁾ Een suggestie in deze richting is eerder gedaan door Veldman (1991).

ik als eerste stap de IV2-constructie ('en doen dat') aan een nader empirisch onderzoek onderwerpen. Daarbij zal ik een voorstel tot een syntactische analyse doen. Vervolgens zal ik de Middelnederlandse IV2 en de Friese Ipl-constructie in een breder comparatief perspectief plaatsten en een theorie ervoor opstellen.

2. Drents corpus

Recentelijk is een digitaal corpus beschikbaar gekomen van het Drents van 1400-1500. Het betreft een corpus van in tijd en plaats nauwkeurig bepaalde vonnissen van de rechtbank van Drenthe. Voor een korte beschrijving, cf. Postma (2004). In dit corpus komt de modale coördinatieve constructie uit 3-5 overvloedig en met redelijk constante frequentie voor. Om een idee te geven hoe gewoon de constructie is, is een kleine telling in het Drentse corpus uitgevoerd. Er komen gemiddeld zo'n 10 IV2-constructies per 10.000 woorden voor. De gevonden frequenties zijn te vergelijken met het voorkomen van reflexieve constructies.⁽⁴⁾ Het is met andere woorden een tamelijk gebruikelijke constructie.

Voorkomen IV2/10.000w in 15de eeuw

Figuur 1.

⁽⁴⁾ 11.6/10000 woorden. Hierbij zijn alle reflexieve constructies geteld, ongeacht of ze een expliciet reflexief pronomens bevatten (*sich/sich*), of niet (*hem/om/oir*). Zie Postma (2004).

De hoge frequentie van de constructie hangt waarschijnlijk samen met het juridische karakter van het corpus, waarin veel modale MUST-constructies voorkomen. We komen hier later op terug. Drie voorbeelden van vonnissen staan in (7-9).

- (7) Item tusschen den Konen ende den smyt to Legele, wyl de Kone erf-fnyssse hebn, so moet hy en rechte ansetten ende laten hem vertugen.
 “Insgelijks tussen de familie Koon en de smid van Legele: wil de Koons de erfenis hebben, zo moet hij (de smid, GJP) een geding aanspannen en zich laten verdedigen (via getuigen)”
- (8) Mach Claes 12 van synen magen, (...), an syn hant nemen ende maken hem der saeke onschuldich, dair hy voir angesproken was,
 “Als Claes 12 familieleden kan oproepen en zich in de zaak onschuldig kan maken, waar hij voor opgeroepen was, ...
- (9) Item tusschen Batten Wermoltynghe ende Volker Eggynghe is gewyst: wyl hye an syn erve komen, so sal hy en secker buyr tuych an setten, dairt erve gelegen is ende laten syck dair in tuygen alse recht is.
 Insgelijks is tussen BW en VF geweest: wil hij zijn erfgoed opeisen, dan zal hij een geldig getuigenis inbrengen van de buurt waar het erfgoed gelegen is en zich daarin laten verdedigen met getuigen overeenkomstig het recht.

In (7) betreft het een coördinatie onder het modale werkwoord *moeten*; in (8) onder het modale werkwoord *moghen*. In (9) vinden we een coördinatie onder het modale werkwoord *sollen* (=moeten). Terwijl het eerste conjunct een normale werkwoordsfinale volgorde vertoont, heeft het tweede conjunct een hybride vorm. Het eerst ingebedde werkwoord *laten* resp. *maken* neemt zijn complement rechts, terwijl het dieper ingebedde *vertugen* zijn complement weer gewoon ter linkerzijde neemt. (Het corpus is verder geheel OV).

In dit artikel zullen we deze constructie beschrijven als een parallelle constructie aan de Friese Ipl constructie, dwz een verplaatsing van een werkwoordelijk hoofd naar C.

3. Ende en Infinitivale hoofdverplaatsing

Genoemde constructies komen voor als tweede lid van een *ende*-coördinatie. In deze paragraaf lopen we de empirische eigenschappen langs die door een structurele beschrijving verantwoord zullen moeten worden. Laten we eerst deze correlatie tussen *ende* en vooropplaatsing van de infinitief kwantificeren. Daartoe hebben we een constructie uitgekozen waarin de infinitief een verplicht (verbaal) complement heeft, meer specifiek *laten* + complement. In figuur 1 hebben we alle infinitieve vormen van *laten* geanalyseerd met betrekking tot zijn complementatie-richting, V-COMPL en COMPL-V. We hebben in deze pilot-study *laten* gekozen omdat dit werkwoord veel ingebedde complementatie toestaat, terwijl het extrapositie uitsluit.⁽⁵⁾ Als complement hebben we alleen objecten en adverbialia meegeteld, dwz elementen die niet geëxtraponeerd kunnen worden. De in het onderzoek betrokken alternanties zijn dus alleen die welke door werkwoordverplaatsing veroorzaakt kunnen zijn. Constituenten als CP en PP werden dus genegeerd. De zinstypen zijn schematisch weergegeven in (11).

De twee complementatie-richtingen hebben we nader uitgesplitst naar de aan- of afwezigheid van een coördinatie. Het blijkt dat de V-COMPL-richting van *laten* sterk correleert met de aan/afwezigheid van de coördinator *ende*.

Fig. 2 Complement-richting bij de infinitief van het werkwoord LATEN in het Middeldrents van de 15de eeuw.

LATEN _{inf}	V-Compl	Compl-V	onbeslist
Ende	37 (26%)	2 (1,4%)	17 (12%)
Andere contexten	3 (2%)	83 (58%)	

Totaal 142 contexten

⁽⁵⁾ Allerlei werkwoorden ondergaan de verplaatsing: causatieven (*laten*, *doen*, *maken*) transitieven (*sweren*), ergatieven (*ontgaen*), hulpwerkwoorden (*hebben*, *syn*). Het is denkbaar dat *laten* in deze constructie een hulpwerkwoord is, zie paragraaf 6.

(13) Typen complementatie

Compl-V	a	dat laten zien	(Verb-raising)
	b	dat zien laten	(D-structuur)
V-Compl	c	laten dat zien	(Infinitivale V2)
	d	laten zien dat	(zeer zeldzaam (3 gevallen))

COMPL= NP of AP

onbeslist: [PP/CP + laten] resp. [laten+PP/CP]

Om de gedachten te bepalen, geven we in (14) enige werkelijke gevallen uit het corpus van de verschillende constructietypen. De letters corresponderen met de nummers in (13).

- (14) a ende de overluden sollen Wyllem Havinge ende Wyllem Scatyng dair by laten laden vorde buyr, daert guyt gelegen is.
(verb raising)
“En de autoriteiten zullen Willem Having en Willem Scating daar bij laten uitnodigen ten overstaan van de buurt waar het goed gelegen is”
- b dat mach Johan om insetten laten myt den schulden
(D-structuur)
“dat kan Johan voor zich laten instellen met de schout”
- c Item tusschen den Konen ende den smyt to Legele, wyl de Kone erffnyssse hebn, so moet hy en rechte ansetten ende laten hem vertugen.
(IV2)
“Insgelijks tussen de familie Koon en de smid van Legele, omdat de Koons de erfenis hebben, zo moet hij (de smit) een geding aanspannen en zich laten bijstaan (door getuigen)”
- d datze ene wette hebn laten doen Gerde by Zuden in syn huys off an zynen mont off ...
(heavy NP-shift)
“dat ze een vonnis hebben laten doen hetzij aan Gert Bijzuiden in zijn huis of aan zijn voogd of ...”

Als we de zeldzame gevallen V-COMP zonder *ende* (2%) en COMPL-V met *ende* (1,4%) terzijde mogen leggen als een ander effect⁽⁶⁾, dan kunnen we stellen dat aanwezigheid van *ende* een andere complementatie-richting veroorzaakt. Als we aannemen dat het werkwoordelijke hoofd in de aanwezigheid van *ende* naar voren verplaatst in de richting van *ende*, komt een verklaring dichterbij.

- (15) ende laten_i hem vertugen t_i

Een beslissend argument ten gunste van infinitivale hoofdverplaatsting vinden we door in plaats van *laten* een partikelwerkwoord te nemen. Partikelwerkwoorden ondergaan hoofdverplaatsting zonder het partikel. Kijken we nu in ons corpus naar het gedrag van een partikelwerkwoord als [*iemand iets*] *offwynnen* “voor iets een executoriale titel verkrijgen tegen iemand”, zie (17), dan blijkt dat het partikel *off/aff* niet meegaat in de verplaatsing, zie (18).

- (17) wyl Arent Otten enyge saken affwynnen, (...) sal hy doen myt 7 sekere bueren.
“Wil Arent tegen Otte een executoriale titel verkrijgen, ... (dat) zal hij doen met 7 betrouwbare bueren”
- (18) so mogen sie en rochte an setten myt den bueren van Wyshorn ende wynnen’t om myt den rechte off.
“Zo mogen ze een rechtzaak beginnen tegen de bewoners van Wyshorn en tegen hen een executoriale titel verkrijgen”.

In het algemeen kan men stellen dat in de constructie van (18) het partikel nooit met het werkwoord naar voren wordt verplaatst.⁽⁷⁾

Tenslotte is het van belang voor de verdere analyse dat na verplaatsing de infinitief steeds adjacent aan de coördinator staat. We leggen dit vast in (19).

⁽⁶⁾ V-COMP in afwezigheid van *ende* is vrijwel zeker heavy NP shift.

⁽⁷⁾ Ik ben één constructie tegengekomen die dit logenstraft:

(i) Item tusschen Evert Hubbeldynck ende Roloff Bolens is gewyst: wie upden anderen to specken hevet, die sal een rochte an setten ende aff wynnent om myt synen overluden ende bueren.

Ik heb geen idee wat hier aan de hand is. Het lijkt onwaarschijnlijk dat *wynnen* hier de klemtoon draagt en zo onscheidbaar wordt.

- (19) - *ende* veroorzaakt hoofdverplaatsing van de infinitief naar voren
 - *ende* en de infinitief zijn adjacent

De natuurlijke vervolgvraag is waarom *ende* zulk gedrag vertoont. Wat kan de aard van de wisselwerking tussen *ende* en de infinitief zijn? En wat is de landingsplaats van de infinitief? Gaat het werkwoord naar de meest perifere positie, die gelijk is aan de werkwoordspositie in hoofdzinnen met inversie (CP), of naar een meer ingebedde projectie, d.w.z. de positie die gelijk is aan hoofdzinnen zonder inversie (IP)?⁽⁸⁾ In de volgende paragraaf zullen we enige interacties van *ende* in de zin beschrijven. Het zal ons een sleutel geven hoe de interactie met de werkwoordelijke vooropplaatsing verloopt.

4. Syntactische interacties van de conjunctie *ende*.

De hierboven beschreven wisselwerking is niet de enige syntactische activiteit van *ende* in het Middelnederlands. We zullen hier enige gevallen langslopen. We volgen hierbij het MNW s.v. 'ende' op de voet. Het betreft in deze gevallen geen exclusieve eigenschappen van het Middeldrents maar van het Middelnederlands in het algemeen.

4.1. *ende* en het lege topic pronomen

Zoals beschreven in het MNW s.v. 'ende' vertoont de conjunctie wisselwerking met topicalisatie.

- (20) Ic ginc te minen vrient, ende seide
 "Ik ging naar mijn vriend en deze zei".

Een zin als in (20) betekent (in de regel) niet: "ik ging en ik zei", maar "ik ging naar mijn vriend en deze zei". Weerman (1988) betoogt dat in dergelijke schijnbaar zeugmatische coördinaties een leeg topic-pronomen aanwezig is

⁽⁸⁾ Volgens Zwart (1993) realiseren zinnen zonder inversie en zinnen met inversie een andere syntactische projectie. In een rechte zin realiseert slechts een IP.

(i)	Jan gaat dan naar huis	IP
(ii)	Dan gaat Jan naar huis	CP

(vergelijkbaar met *deze* in de Nederlandse tegenhanger) dat gelicentieerd is door de conjunctie.

- (21) Ic ginc te minen vrient_i ende TOP_i seide

Op deze wijze kan Weerman de schijnbare illegale contracties in overeenstemming brengen met algemene regels over contractie in coördinatieve contexten. Bij gewone conjuncties wordt het subject in het Middelnederlands veelal lexicaal hernomen.

- (22) Doen si hem dat wallende gout ingoten ende si-ne doden so
 "toen zij dat kokende goud in hem goten en hem zo doodden, ..."

Het lege topic pronomen verwijst dus meestal naar niet subjecten: objecten, indirecte objecten, possessieven, etc. In die zin gedraagt het zich als moderne discourse pronomina, zoals *die* en *diens*, die een non-subject-eis aan zijn antecedent oplegt (Postma 1984). Het door Weerman aangenomen lege topicpronomen zouden we daarom moeten localiseren in CP. De werkwoordsverplaatsing die gepaard gaat met *ende* zal dan een V2-effect zijn.⁽⁹⁾

Weerman laat zich niet uit over de status van dit lege topic pronomen. Er zijn twee mogelijke kandidaten. Het kan een leeg pronomen zijn, vergelijkbaar met *pro* in het Romaans. Het kan ook vergelijkbaar zijn met een leeg deiktisch pronomen, als in (*dat*) *weet ik*. Het moet dan naar specCP verplaatst. Het gedraagt zich dan als een leeg WH-element, d.w.z. het is in feite een lege operator. Laten we beide mogelijkheden kort bespreken.

Omdat lege plaatsen lokaal moet worden geïdentificeerd (Chomsky 1981), lijkt het hoogst aannemelijk dat *ende* dat doet. Finitie werkwoorden in het Middelnederlands kunnen deze identificatie niet bewerkstelligen. Daarom zouden we kunnen veronderstellen dat *ende* en het lege topic gecoördineerd

⁽⁹⁾ In modern Nederlands is de constructie niet mogelijk:

- (i) * Ik heb de trein naar Groningen genomen en e stopte in Assen
 Er is wel een ander type conjunctiereductie (marginaal) mogelijk, als in (ii).
 (ii) Na Zwolle rijdt deze trein verder als intercity naar Groningen en e zal alleen stoppen te Assen
 Voor een discussie, zie Zwart (1991).

moeten zijn. Willen we de WH/operatorstatus verdisconteren dan komen we op de structuur in (22).

- (22) *Operatorhypothese*
 $\text{ende}_i \text{[}_{\text{CP}} \text{OP}_i \text{V} \dots$

Het MNW heeft echter een andere theorie. Het plaatst de licentiëring in het licht van wat wij nu de pro-drop parameter zouden noemen.

- (23) “De oorzaak hiervan (nl. van het leegblijven, GJP) is wellicht dat men bij *ende* langer het gevoel van de eigenlijke betekenis der persoonsuitgangen behield (die in het vroegere germaansch althans de persoonlijke vnw overbodig maken)”

Het MNW suggereert hier dat de relatie van *ende* en specIP loopt via de “versterkte” werkwoordelijke inflectie in I°, vergelijkbaar met de sterke inflectie in zgn. pro-drop talen, zie (24).

- (24) *pro-drop talen*
 $\text{[}_{\text{IP}} \text{pro}_i \text{V}_i$

Omdat het rechterlid steeds een niet geïnverteerde constructie is, zou die structuur in het licht van Zwart (1993) een IP kunnen zijn. De opvatting van het MNW over de vergelijking van IV2 en pro-drop kan in moderne termen weergegeven worden als in (24), dwz een effect dat een IP-projectie aangrijpt. Onder deze hypothese versterkt *ende* via een hoofd-hoofdrelatie de inflectionele knoop I°. Deze licentieert op zijn beurt de lege specificierpositie via een sterke congruentierelatie. Opnieuw is er dan sprake van een V2-effect, maar dan gelocaliseerd in IP.

- (25) *Kleine pro-hypothese (naar Verdam)*
 $\text{ende}_i \text{[}_{\text{IP}} \text{pro}_i \text{V}_i$
 $\text{[} _ _ _ _ \text{]}$

Onze taak is daarom te kiezen tussen een operator als subject en een leeg pronomen als subject, d.w.z. tussen een CP en een IP constructie. Alvorens tussen (22) en (25) te kunnen kiezen, moeten we de aard van de interactie tussen *ende*

en de lege specificier nader onderzoeken (verderop in deze paragraaf), alsmede interactie tussen het werkwoord en de lege plaats (paragraaf 5).

4.2 *ende* en een leeg relatief pronomen

De conjunctie *ende* vertoont wisselwerking met relatieve pronomina. Zo kunnen voornaamwoordelijke bijwoorden wegvallen in contexten met *ende*. Zulke voornaamwoordelijke bijwoorden staan in specCP.

- (26) Dat ghi dese jonfrouwe_i vaet ende pro_i marghen met - uutwer gaet dat gij deze jonkvrouw pakt en daar (gij) morgen mee vertrekt

In bovenstaande zin is er niet slechts samengetrokken in het subject maar tevens in het object *jonfrouwe*. Contracties van gewone relatieve pronomina zijn ook gewoon.

- (27) Uwer jonfrouwe, daer ghi anlegghet soe vele ende pro es soe rike
 Uw jonkvrouw waar gij zo aan gehecht bent en die zo rijk is

Opnieuw is de interactie van *ende* met een relatief pronomen een aanwijzing dat *ende* met de complementeerderpositie interageert. Dit vormt dus nadere evidentie voor de structuur in (22). De met pro gepaard gaande werkwoordsvooropplaatting zal een V2-effect zijn.

4.3 *ende* en een leeg WH-woord

De conjunctie *ende* vertoont ook wisselwerking met ingebedde vraagwoorden, in de zin dat deze in adjacentie met *ende* leeg kunnen blijven, cf.(28).

- (28) (Doe) gingen si te rade ende [ec] si mochten sonder scade best liden ende bliven bewaert
 “Toen beraadden zij zich hoe ze het best zonder nadeel konden gaan en ongedeerd blijven

In dit geval veroorzaakt een syndetische coördinatie (*ende X ende Y*) deletie in het *eerste* conjunct. Opnieuw nemen we waar dat *ende* interactie vertoont met

de complementeerder die er onmiddellijk op volgt. Meer specifiek: *ende* maakt het mogelijk dat de specCP die erop volgt, leeg mag blijven.

4.4 *ende* en finiete ingebedde V2

In hoeverre *ende* finiete ingebedde V2 vergemakkelijkt is niet duidelijk. Het MNW zegt hierover niets, maar zinnen als (29) zijn indicatief.

- (29) ...dat goet metten dieven bleef ende voeren wech
 "...zodat het goed bij de dieven bleef en die gingen weg"

Hier zien we dat niet alleen het topicpronomen weggevallen is onder invloed van *ende*, maar dat ook het finiete werkwoord verplaatsing naar C heeft ondergaan. Meer onderzoek is nodig in hoeverre dit systematisch is. In ons Drentse corpus, dat systematisch SOV is, veroorzaakt *ende* wel vaak vooropplaatsing van het finiete werkwoord, waar men op grond van het moderne Nederlands dat niet zou verwachten.

- (30) a. Item wair en richter to richten syt, de dat gerichte bevechtet ende maket dair en buer, de brecket 15 marck
 "Item waar een rechter een gerecht voorziet: wie dat gerecht betwist en daar een ruzie maakt, die wordt beboet met 15 mark"
 b. Item tusschen Rensing Papyngre ore twyer suster kynder, der zy dat kynt vander ener suster in dat huys nam ende droech um oir guyt up, ende wolde der ander suster kynt off wysen....
 "Item tussen de twee zusterkinderen van Rensing Papings waarvan zij het kind van de ene zuster in huis nam en hem haar vermogen vermaakte en die van de andere zus wilde afwijzen, (is geweest dat...)"

We zien in (30ab) structuren met een conjunctie waarin in het linkerlid het finiete werkwoord zijn gewone zinsfinale positie inneemt, maar waarin in het rechterlid het finiete werkwoord adjacent komt te staan aan *ende*. Hier lijkt *ende* dus aantrekkingskracht te hebben op het *finiete* werkwoord. Of ook hier deze aantrekkingskracht veroorzaakt wordt doordat *ende* het subject identificeert is niet meteen duidelijk. Het zijn immers op het oog fatsoenlijke contracties. Nader

onderzoek is hier nodig. Wat wel uit deze observaties duidelijk wordt, is dat *ende* interactie vertoont met een werkwoordelijke positie in C°.

Samenvattend kunnen we stellen dat er sterke aanwijzingen zijn dat *ende* in het Middelnederlands een interactie vertoont met specCP. In het licht van Weerman (1988) en de theorie van topic-drop (Van Garderen & Postma 1982) lijkt de Middelnederlandse situatie te vergelijken met identificatie door de discourse. In (31) hebben we een kleine discourse met spreker A en spreker B. Bij zulke sprekerswisseling kan het eerste zinsdeel zonder fonologische matrix blijven.

- (31) a A: ik heb het boek verkocht
 B: Weet ik

Deze topic-drop heeft een structuur als in (31b).

- (31) b Topic_i [_{CP} OP_i V...]

Ook het MNW heeft intuïties in deze richting als het schrijft: *Door deze uitlating van een voornaamwoord bij ende heeft het woord ende zelf een relatieve kracht gekregen.* Deze "relatieve kracht" kan theoretisch gestalte krijgen door *ende* een index toe te kennen, zoals aangegeven in (22).

In paragraaf 3 hebben we constructies laten zien die erop duiden dat *ende* in het Middeldrents vooropplaatsing van infinitieven veroorzaakt. Dat verschijnsel hebben we infinitivale V2 gedoopt. We hebben vervolgens een statistische studie gedaan aan de hand van een corpus. Die studie maakte aannemelijk dat *ende* in een statistisch significant aantal zinnen werkwoordsvooropplaatsing veroorzaakt. A priori was onduidelijk naar welke syntactische positie de werkwoorden verplaatst werden. In paragraaf 4 hebben we vier verschijnselen gegeven waarin *ende* interageert met de complementeerder-positie. De hypothese lijkt daarom gewettigd dat de infinitivale vooropplaatsing de C°-positie betreft. Het betreft met andere woorden een geval van V2. We leggen dit vast in (32).

- (32) *ende* in het Middeldrents licentieert infinitivale V2

Deze hypothese doet een onmiddellijke voorspelling. De structuur is immers als in (33):

(33) ende [_{CP} OP V_[-fin]]

Deze structuur, waarin OP een lege categorie representeert, voorspelt dat *ende* altijd adjacent aan het infinitivale werkwoord zal zijn. Zoals we al eerder vastlegden in (19), veroorzaakt een door *ende* getriggerte werkwoordsvooropplaatsing inderdaad steeds adjacentie van deze twee elementen. Het is daarom onwaarschijnlijk dat de verplaatsing naar een andere positie plaatsvindt dan naar C^o.⁽¹⁰⁾

5. *ende* en modaliteit

Daarmee zijn we echter geenszins aan het einde van onze onderzoeken gekomen. Want er is naast de aanwezigheid van *ende* een tweede conditie voor infinitivale V2 in het corpus. In alle gevallen van IV2 in het corpus (we beperken ons hier niet tot de complexe *laten* constructies) is er een inbedding onder een modaal werkwoord. Alle aangetroffen gevallen corresponderen dus met het Friese type II, zie (2). Gevallen die corresponderen met de Friese (1) worden niet aangetroffen. We leggen dit vast in (34).

(34) Infinitivale V2 komt in het Middeldrentse corpus slechts voor onder modaliteit.

Men mag zich afvragen hoe het mogelijk is dat een complement van een modaal werkwoord een verplaatsing naar CP vertoont. Volgens onbetwiste analyses van modale constructies (Barbiere 1995) is het complement van modalen immers een kleinere categorie dan CP, bijv. IP. En de hier bestudeerde constructie komt

⁽¹⁰⁾ Weerman (1989:204) rapporteert een tweede licentiërend effect van *ende*. In aanwezigheid van *ende* kan soms werkwoordsplaatsing uitblijven, als in (i).

- (i) Ghi werpt mi uwen hac, ende ic u vrouwe kinne
 Gij werpt naar mij uw bijl en ik uw vrouwe ken
 Gij werpt naar my uw bijl en ik ken uw vrouw

Hier lijkt *ende* een lege C^o te identificeren.

nota bene slechts voor als complement van modale werkwoorden. Een groter dilemma is nauwelijks denkbaar.

Ik zou het dilemma willen verhelderen aan de hand van het specifieke voorbeeld in (35). Deze zin vormt een standaardvoorbeeld van infinitivale V2 na een coördinator.

- (35) dat hy (...) en nye rochte an setten sall ende laten Johan Scoer dair by laeden
 "dat hij een nieuwe rechtzaak zal aanspannen en Johan Scoer daarbij zal laten uitnodigen"

In (36a) staat de structuur die men zou verwachten voor een coördinatief complement van een modaal werkwoord. Hierin is in na de coördinator dus geen COMP element beschikbaar. In (36b) staat de structuur die zich conformeert aan de juiste complementatie van modalen en tevens aan de bevinding dat de coördinator *ende* V2 veroorzaakt in CP. Een hybride coördinatie als in (36b) is echter uitgesloten door standaard-assumpties omtrent de semantische, syntactische en functionele symmetrie van de leden van de coördinatie (Cremers 1993, Munn 1992, Dik 1968).

- (36) a. hy sall [IP & IP]
 b. hy sall [IP & CP]
 c. [_{CP}hy sall IP] & [_{CP}CP]
 d. [_{CP}hy sall IP] & [_{CP}OP_i AUX [_{IP} t_i ...]]

In (36c) staat een structuur die aan de coördinatie-eisen voldoet, aan de selectie restrictie van de modaal, en tevens aan de bevinding van V2 in CP in het rechterconjunct. Semantisch is er hier evenwel een probleem. Het rechterconjunct is namelijk semantisch wel degelijk gecontraheerd in het subject en in de modaal. Het rechterconjunct betekent immers: "hij zal Johan Scoer daarbij laten uitnodigen". Maar noch dit subject noch de modaal wordt fonologisch gerealiseerd. (36d) is daarom de enige structuur die aan alle vereisten voldoet: coördinatie-restricties, selectie-restricties⁽¹¹⁾ semantische restricties en de door ons gevonden ingebedde

⁽¹¹⁾ De Haan (1990:98-99) geeft drie vereisten waaraan een analyse van de Friese IPI moet voldoen. Daartoe bedt hij de constructie in onder een predikaat en beschouwt effecten in dit construct: selectierestricties, blokkade op omkering van de coördinatie, en opaciteit voor lange extractie, als in (i).

V2. Het lege subject is geen probleem, want dit kan, zoals we gezien hebben, door *ende* geïdentificeerd worden. Maar kan een modaal, hier gerepresenteerd met AUX, leeg blijven? Gelukkig zijn dergelijke lege modalen geen stipulatie *ad hoc*. Lege modalen zijn o.a. voorgesteld voor de infinitivale imperatiefconstructies in Kayne (2000:98-106 [1992]). Wat Kayne's artikel niet behandelt, is hoe deze abstracte modaal betekenis krijgt. Volgens semantische theorieën over modaliteit zijn de MUST en de CAN-modaliteit de twee hoofdtypen (Kripke 1963). De syntaxis van de lege modaal wordt kort behandeld in par. 6.1. Voor een discussie over de interpretatie van een niet-gelexicaliseerde AUX, zij verwezen naar Rooryck & Postma (2001). In het algemeen kan men stellen dat lege modalen gemakkelijk de MUST lezing krijgen, vgl. de discussie in par 6.2 over de infinitivale imperatief. Als we dat toepassen op onze constructie, en nemen we de semantische homogeniteit van coördinaties aan, dan volgt dat ook de modaal in het eerste lid van het MUST-type is. Nu hebben de modale werkwoorden in het Middelnederlands niet zo'n scherpe semantische omlijning als in het huidige Nederlands, maar we kunnen stellen dat *konnen* bijna altijd van het CAN-type is, *moghen*, *moeten* doorgaans van het MUST-type zijn, en *sollen* altijd van het MUST-type. Als we nu een inventarisatie maken welke modaliteiten in de *ende+V2* constructie voorkomen dan krijgen we het volgende beeld:

(37) *Voorkomen van modalen in ende+V2 constructie (steekproef)*

moghen	5
connen	0
moeten	1
sollen	27
(rest	4)

(i) *Pyt wist net wa,'t de polysje -_i sykje soe en nim -_i mei

In principe gelden deze vereisten ook voor de IV2-constructie. De structuur in (36d) voldoet aan deze drie eisen: 1. de coördinatie wordt asymmetrisch genomen (Munn 1992; zie ook de Catalaanse feiten uit par. 8.1), 2. selectierestricties werken niet over asymmetrische coördinaties heen (zie (ii)); 3. de opaciteit voor extractie in een CP&CP analyse volgt uit De Haans operator-analyse (iii).

(ii) Als iemand weggaat en hij komt niet terug, dan

(iii) *Pyt wist net [wa_i't de polysje -_i sykje soe] en [OP_k nim t_k -_i mei]

We zullen daarom de structuur in (36d) ook op de Friese Ipl kunnen toepassen.

We zien dat de *ende+V2*-constructie vrijwel uitsluitend voorkomt onder *sollen*, dat een typische sterke MUST-lezing heeft, welbekend uit het moderne Duits. De enig echte modaal van het CAN-type, t.w. *konnen*, ontbreekt geheel in deze constructie. Deze asymmetrie vindt een onmiddellijke verklaring in onze analyse in (36d). Essentieel in die analyse is dat de vooropplaatsing van de infinitief CP als landingsplaats heeft. Als we een V2-effect in een lagere projectie zouden aannemen, zeg naar IP, zou er niet per se een CP aanwezig hoeven te zijn en dan zou (36a) de meest eenvoudige analyse zijn. Zonder aanwezigheid van de lege AUX vervalt een voorkeur voor een specifieke modaal. We concluderen dat het modaliteitsargument uit deze paragraaf een extra ondersteuning vormt voor een CP-activiteit in deze constructie.

6. Verdere syntactische overwegingen

6.1. De AUX-naar-COMP constructie in het Italiaans

In onze analyse bestaat de IV2-constructie uit twee gecoördineerde zinnen met een gemeenschappelijk subject. Dat wil zeggen dat beide deelzinnen hun subject moeten licentiëren (nominatief casus). Bij het finiete werkwoord in het eerste conjunct vindt nominatietoekenning plaats door het finiete werkwoord onder concordantie ("agreement"). In het tweede lid van de besproken constructie is echter geen finiet werkwoord beschikbaar. Omdat er wel nominatief aanwezig moet zijn, moeten we concluderen dat blijkbaar naamvalstoekenning plaatsvindt via een ander mechanisme. Om te begrijpen hoe dat in z'n werk gaat is hier een korte bespreking van de zogenaamde AUX-to-COMP constructie op zijn plaats (Rizzi 1982:85). In het Italiaans is het in specifieke contexten mogelijk om nominatiefcasus toe te kennen in infinitivale (en participiale)⁽¹²⁾ constructies. Er vindt dan inversie plaats tussen het lexicale subject en het hulpwerkwoord, meestal een koppelwerkwoord of een temporeel cq. aspectueel hulpwerkwoord.

(38) a. Eravamo convinto
 [_{CP} esser_i [_{IP} Gianni t_i inadatto a quel compito]]
 we-were convinced to-be John unsuitable for the task

⁽¹²⁾ Hoeksema (2003) laat zien dat participiale AUX-naar-COMP constructies voorkomen in oudere stadia van het Nederlands.

- b. L'esser io/*me diposto as aiutarvi non significa che...
the-to-be I/*me ready to help you does not mean that ...

Rizzi laat zien dat dergelijke structuren een verplaatsing van de infinitief naar C plaatsvindt. Zo'n lexicale C kent dan nominatiefcasus aan de structurele subjectspositie toe. In het Italiaans kunnen alleen modale en temporele hulpwerkwoorden deze verplaatsing ondergaan.

$$(39) \left[{}_{CP} - \begin{array}{c} \text{AUX}_{lex} \left[{}_{IP} \text{ Gianni}_i \text{ t}_{AUX} \dots V \right] \\ \left[_ \text{nom} _ _ \right] \uparrow \end{array} \right]$$

Dit mechanisme is rechtstreeks toe te passen op de IV2-constructie. Ook in de V2 hebben we immers een verplicht hulpwerkwoord (AUX) en een verplichte vooropplaatsing. Deze AUX naar COMP biedt dan een verklaring voor de verplichte werkwoordsvooropplaatsing in de IV2. Het tweede lid in de conjunctie is immers een volledige zin maar er is geen nominatieftoekenner in de vorm van een congruerend hoofd: er is slechts een lege modaal en een infinitief. Verder is er nominatief nodig in het tweede conjunct om een lexicaal subject te licentieren.⁽¹³⁾ Laten we daarom aannemen dat de IV2-constructie de modaal naar C° verplaatst voor naamvalstoekenning. De structurele subjectspositie (specIP) wordt daarmee een casuspositie. Daarmee kan het *pro* zijn in de zin van de pro-drop parameter (Hypothese van Verdam) of een WH-spoor. Er moet dan een lege operator in specCP staan die het spoor bindt (Operator Hypothese). Zoals we al in paragraaf 4 hebben gezien is de Operator hypothese superieur. Daar komt nu nog een argument bij: AUX-naar-COMP sluit pro-drop uit, zoals blijkt uit onderstaand contrast in de Italiaanse constructie. Blijkbaar is een verplaatste infinitief in C onvoldoende om een leeg pronomen te licentiëren,

- (40) A proposito di Mario, ritengo poter lui_i/
*ø_i disporre di fondi considerevoli
As for Mario_i, I believe [to-be-allowed he_i/
*ø_i to propose of considerable funds

⁽¹³⁾ Zowel voor de pro-drop hypothese als voor de Operator-hypothese is nominatief noodzakelijk. In paragraaf 6.5 zullen we bespreken waarom groot PRO, dat geen casus nodig heeft, in deze constructie niet grammaticaal is.

Hiermee komen we op een structuur als in (41).⁽¹⁴⁾

$$(41) \text{ a. } \left[{}_{CP} \text{ Op}_i \text{ AUX}_\emptyset \left[{}_{IP} \text{ t}_i \dots \right] \right] \\ \left[_ \text{nom} _ _ \right] \uparrow$$

We voorspellen daarmee dat de specificerder van CP bezet is en dat de constructie een opmaak domein zal zijn voor extractie. Helaas stuit een test voor deze opaciteit op praktische problemen bij corpus-linguïstische onderzoeken, maar de aanpak wordt bevestigd door de parallele Friese feiten zoals gerapporteerd in De Haan (1990).

Tot zover de aard van het subject. Blijft over een discussie van het werkwoord. Ondanks de abstracte AUX zien we in de IV2-constructie dat het hoofdwerkwoord naar voren verplaatst. Nu kunnen werkwoorden adjungeren aan modalen in het Nederlands in de vorm van verb raising. Als nu het modale werkwoord AUX-naar-COMP ondergaat om nominatief toe te kennen, zou dat fonologisch tot uitdrukking komen hetzij door een lexicalisatie van AUX, hetzij doordat het geadjungeerde werkwoord meeverplaatst met de lege AUX_∅ als in (41b).

$$(41) \text{ b. } \left[{}_{CP} \text{ Op}_i \text{ AUX}_\emptyset \text{-V}^\circ \left[{}_{IP} \text{ t}_i \dots \text{ t}_{AUX+V} \right] \right] \\ \left[_ \text{nom} _ _ \right] \uparrow$$

Met andere woorden: de AUX-to-Comp analyse verantwoordt de eigenschappen van deze constructie. Het feit dat V° verplicht is mee te verplaatsen kan verklaard worden doordat alleen een lexicale C° een regeerder is (Chomsky 1981, Platzack 1985, Torrego 1998).⁽¹⁵⁾

⁽¹⁴⁾ De operatorstructuur is in essentie gelijk aan de IpI-analyse in De Haan (1990:105).

⁽¹⁵⁾ Ian Roberts (*p.c.*) suggereert nog een andere implementatie van dit idee. Het is ook mogelijk dat het geen CP-coördinatie betreft maar C'-coördinatie. We krijgen dan het volgende schema:

$$(i) \left[{}_{CP} \text{hy} \left[{}_{C'} \text{sall IP} \right] \& \left[{}_{C'} \text{AUX IP} \right] \right]$$

Hierin is het subject gewoon lexicaal en staat het in specCP. Het neemt een gecoördineerde C' aan. Opnieuw moeten beide conjuncten nominatief toekennen. Het linkerconjunct onder spec-head agreement. Het rechterconjunct door AUX-naar-COMP. Strikt genomen zou dit betekenen dat de constructie met inversie tot ongrammaticaliteit leidt. Dit is blijkens het voorkomen van (ii) een verkeerde voorspelling.

6.2. Evidentie voor lege AUX: Infinitivale imperatieven in het Italiaans

Lege AUX elementen zijn, zoals we al even genoemd hebben, voorgesteld in Kayne (1982). We zullen een argument hiervoor kort bespreken. Infinitivale imperatieven in het Italiaans laten een bijzondere clitisatie toe. Proclitisch als in (42a) in plaats van de gewone enclitische positie (42b). In (42c) staat een geval van clitic-verplaatsting naar de modaal. Het komt proclitisch aan de modaal.

- (42) a. Non lo fare!
Neg it do.inf
“Niet doen!”
- b. Gianni non vole far-lo
Jan neg wil doen-het
“Jan wil het niet doen”
- c. Gianni non lo vole fare
Jan neg het-wil doen
“Jan wil het niet doen”

Onder de assumptie dat enclise optreedt ten gevolge van werkwoordsverplaatsting, stelt Kayne voor dat in (42a) de infinitief niet hoeft te verplaatsen om als gastheer van *lo* op te treden omdat *lo* niet proclitisch is aan *fare* maar proclitisch is ten opzichte van de lege modaal, AUX, de drager van het imperativische karakter.⁽¹⁶⁾

- (42) d Non lo AUX fare!

De negatie is nodig om deze lege AUX te licentieren.

- (ii) so moet hy en rechte ansetten ende laten hem vertugen.

Maar ook het moderne Nederlands is tolerant op dit punt, zie noot 9. Ik zal in het vervolg van de structuur in (36d) uitgaan.

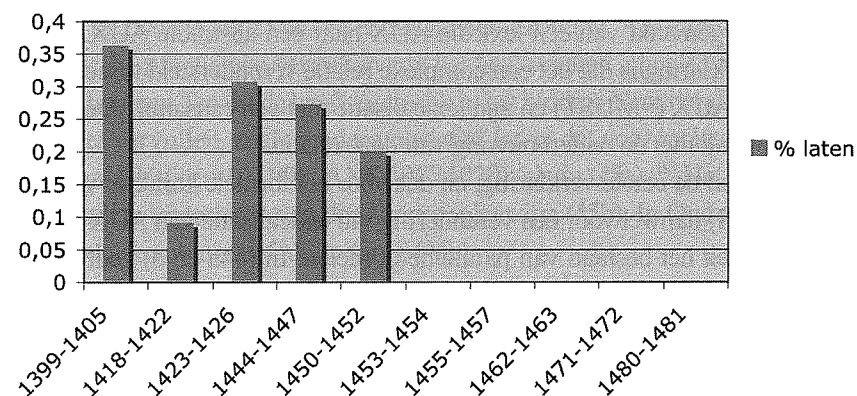
⁽¹⁶⁾ In het Latijn wordt de modaal gelexicaliseerd door imperativische vormen van het werkwoord *nolle* (niet+willen).

- (i) Noli facere!
neg-wil doen
Niet doen!

6.3. Incorporatie in de lege AUX

De Italiaanse AUX-to-COMP laat dus zien dat niet-finiete vormen verplaatsing naar C kunnen ondergaan, en dat er dan nominatief beschikbaar komt. Het lijkt aantrekkelijk deze theorie toe te passen op het Middelnederlands. De analyse in (36d) veronderstelt de aanwezigheid in C° van een abstracte modaal van het MUST-type. Maar C° vormt tevens de landingsplaats van de infinitief onder V2. Dat wil zeggen dat het werkwoord moet kunnen incorporeren in de abstracte modaal en meegenomen wordt op diens weg naar C°. Nu bestaan er talen, zoals het Servo-croatisch waarin modaliteit als clitic op het werkwoord verschijnt. Dat wil zeggen dat ons taalvermogen een dergelijke incorporatie in principe moet toestaan. Maar dat wil niet zeggen dat er niet specifieke restricties zouden kunnen gelden voor het type werkwoord dat kan incorporeren en waarin geïncorporeerd kan worden. Als we nauwkeuriger naar ons corpus kijken, blijkt het dat niet alle werkwoorden gelijkelijk in de constructie voorkomen. Met name in de eerste helft van de 15de eeuw is *laten* een favoriet werkwoord in de IV2-constructie. Figuur 3 laat het relatieve voorkomen zien van *laten* in IV2-constructies ten opzichte van andere werkwoorden.

Voorkomen *laten* in IV2

Figuur 3.

In de eerste helft van de eeuw komt *laten* zeer veel voor. Blijkbaar is *laten* een geschikte kandidaat om verplaatsting naar C te ondergaan. Er zijn drie verklaringen die zich opdringen.

I. Een eerste mogelijkheid is dat AUX altijd leeg is en dat *laten* in het begin van de eeuw een geschikt werkwoord was om in infinitivale vorm incorporatie in AUX te ondergaan. Een probleem hierbij is dat moeilijk is in te zien waarom *laten* die eigenschap gaandeweg zou verliezen. Bovendien blijft de hoge frequentie van *laten* hier een mysterie.

II. De tweede theorie is dat *laten* in de eerste helft van de eeuw meer als dummy werkwoord fungeerde, te vergelijken met *do-support* in Engels. In deze visie werden gedurende deze eeuw alle werkwoorden geschikt om incorporatie in AUX te ondergaan.

- (43) Begin 15de eeuw: *ende kopen_i een boek t_i
 ende laten_i een boek kopen t_i
 →
 Eind 15de eeuw: ende kopen_i een boek t_i

Laten zou dan geen semantische functie van causatief vervullen maar alleen een syntactische functie hebben.

III. Tenslotte is er de mogelijkheid dat *laten* de lexicalisatie van AUX zelf is. Inderdaad kan *laten* een causatieve lezing hebben, die verwant is met MUST.⁽¹⁷⁾ Dan zou het Middelnederlands in de 15de eeuw een ontwikkeling hebben doorgemaakt van een lexicale AUX naar een abstracte AUX. Nadeel van deze verklaring is dat het een complexe relatie veronderstelt tussen de betekenis van AUX (=MUST) en zijn lexicalisatie met een causatief. Deze theorie staat of valt met de onderbouwing van deze relatie.

Tegen de eerste verklaring, en dus vóór het formele karakter van *laten* (verklaring II) danwel vóór een verandering in lexicalisatie van AUX (verklaring III), pleit het bestaan van parallelle oordelen. In (44a en b) geef ik twee parallelle oordelen, het ene met *laten* naar C, de ander zonder *laten*.

⁽¹⁷⁾ MUST is een semantische passief van een causatieve *laten*-constructie.

X cause Y pred ⇒ Y MOET pred van X

Dergelijke korte passieven van AcI-constructies zijn niet mogelijk met een perifrastische passief (Bennis & Hoekstra 1989), maar wel via een lexicale passief.

- (44) Er is door de etten geoordeeld...
- a. ..., dat Herman een rochte ansetten sal (...) ende **laten** die overlude **laeden** ende wes hem die overluede myt den bueren toe tugen, dair sall mede hene gaen (vonnis 924).
 '...dat Herman een geding moet aanspannen en de overliden moet uitnodigen, en wat die overliden met de bueren ook voor hem uitwijzen, dat zal vast staan.'
- b. ..., dat Johan Staels een rochte ansetten sall ende **laden** de bruytluden ende wes hem die bruytlude toe tugen, dair salt mede henne gaen. (vonnis 1039)
 ...dat Johan Staels een geding moet aanspannen en de bruidsliden moet uitmodigen en wat die bruidliden ook voor hem uitwijzen, dat zal vast staan.

Dit zijn jammer genoeg niet verschillende versies van een zelfde oordeel, maar toch lijken de vonnissen sterk genoeg op elkaar om ze te vergelijken. Semantisch lijken ze parallel. Als deze oordelen inhoudelijk parallel zijn, is *laten* in (44a) in semantisch opzicht een dummy. Nu lijkt het inderdaad semantisch niet waarschijnlijk dat *laten* in (44a) causatieve betekenis bijdraagt maar geheel uitgesloten is het evenmin. Dit argument is dus niet dwingend. Een tweede argument is dat *laten* in de tweede helft van die eeuw geheel verdwijnt. Als *laten* een lexicaal-semantische functie zou vervullen zou het heel vreemd zijn als het gaandeweg zou verdwijnen. Ten derde heeft *laten* ook in het huidige Nederlands een formele functie te vervullen, zoals modern hortatief *laten*, dat vooropplaatsting naar C ondergaat (Weijnen 1971:98, ANS 1997:1020), als in (45a).⁽¹⁸⁾ Het finiete werkwoord zelf is uitgesloten van deze vooropplaatsing (45b). In Ouder Nederlands fungeerde de subjunctief als zodanig (45c).

- (45) a. Laat ik/hij/laten wij/zij naar het restaurant gaan!
 (hortatief)
 b. *Ga ik/*Gaat hij/*Gaan wij/zij naar het restaurant!⁽¹⁹⁾
 c. Varewi te herbergen (Ferguut 2170)

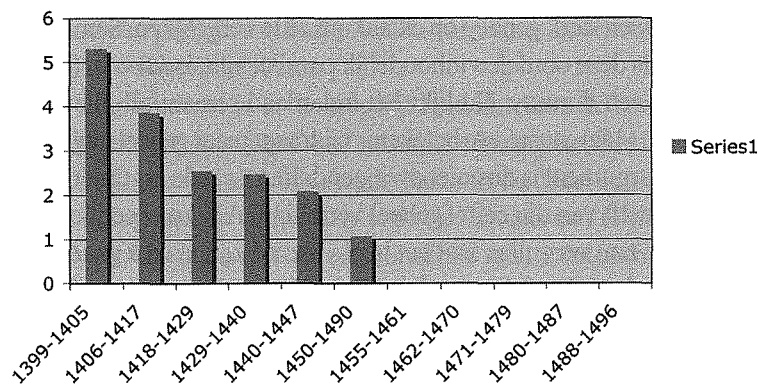
⁽¹⁸⁾ Hortatief eerste persoon (enk of mv) wordt wel adhortatief of cohortatief genoemd. Hortatief derde persoon heet ook wel jussief. In veel talen vallen hortatieven morfologisch samen met subjunctieven.

⁽¹⁹⁾ Als vraag natuurlijk welgevormd. In liturgische registers is werkwoordsverplaatsing in de adhortatief wel mogelijk.

Een sleutel tot deze inversieverschijnselen is de observatie dat de subjunctief een COMP-georiënteerd werkwoordsvorm is, vgl. de alternantie in ouder Nederlands *dat de koning leve!/leve de koning; Als ik rijk ware, dan.../Ware ik rijk, dan...* etc. Vanuit dit perspectief zouden we de IV2-constructie kunnen opvatten als een niet-temporele tegenhanger van de (hortatieve) subjunctief: het zijn vormen die verplaatsting naar C (kunnen) ondergaan. Dit wordt nader uitgewerkt in paragraaf 6.3.

Dit brengt ons op ons vierde en laatste argument dat *laten* een formeel-syntactische rol speelt in ons corpus: het verval van de subjunctief in het Middeldrents. In ons corpus zien we een verval van de subjunctivische vormen in de eerste helft van de 15de eeuw.⁽²⁰⁾ In figuur 4 staan de data in een diagram uitgebeeld.

voorkomen presens subjunctief in Drenthe per 10.000 woorden

Figuur 4

- (i) Zingen wij Psalm 23
(ii) Lezen wij Genesis 2:14

De uiting heeft dan performatieve kracht. Blijkbaar licentieert een performatieve operator hier werkwoordsverplaatsting. We laten dit verder buiten beschouwing.

Ook in plechtstatig taalgebruik wordt dit gerapporteerd.

- (iii) Drinken wij thee (prof. Sperna Weiland tegen studenten)

Met dank aan Piet van Reenen.

⁽²⁰⁾ Er is een zoekopdracht naar de volgende exclusief subjunctivische vormen gedaan: *sette, wynne, legge, late, betale, kome, ga, brenge, neme*.

We zien dus dat de subjunctieven in het eerste helft van de eeuw gaandeweg verdwijnen. Hierbij moet opgemerkt worden dat gezien de lagere aantallen dit mogelijk het staartje is van een al langer bestaand proces. Wel is opmerkelijk dat de subjunctief in de tweede helft van de eeuw geheel verdwenen is, hand in hand met het verdwijnen van *laten*. Het is aantrekkelijk om een parallelle verklaring voor deze twee vervalprocessen te vinden. Welnu, het parallelle gedrag kan begrepen worden als we *laten*-support en de subjunctief beide in formele zin opvatten, namelijk als strategieën die oriëntatie op C mogelijk maken. Blijkbaar is er een syntactische reden dat in de IV2 constructie en in echte subjunctivische constructies een verplaatsing naar C plaatsvindt of kan plaatsvinden. Maar in de eerste helft van de 15de eeuw verzetten indicatieve werkwoordsvormen zich daar nog tegen. Als hulpstrategie wordt er hetzij een dummy werkwoord ingelast (te vergelijken met *do-support* in het Engels), hetzij een separaat paradigma gebruikt: de subjunctief. In de tweede helft van de eeuw staan de indicatieve vormen deze C-oriëntatie toe. Hiermee is ons vierde argument ten gunste van een formele rol van *laten* afgerond. In dit perspectief hebben indicatieve vormen zoals *doet* en *doen* dus gaandeweg een C-georiënteerd karakter verworven en ondermijnden ze zo de functie van de subjunctiefvormen.

Op grond van deze argumenten is de conclusie gewettigd dat er in deze constructie verplaatsing van het ingebedde werkwoord naar C heeft plaatsgevonden. De reden van de verplaatsing hebben we ook al gevonden. Het werkwoord wordt meegenomen door een abstracte AUX waarin het werkwoord geïncorporeerd is. Tenslotte valt ook de semantiek op zijn plaats: de constructie doet denken aan een (ingebedde) hortatief. In de volgende paragraaf zullen we nader ingaan op de parallel tussen IV2 en de hortatieve subjunctief.

6.4. IV2 en de hortatieve subjunctief

In de vorige paragraaf hebben we gezien dat IV2 kunnen zien als een niet-temporele tegenhanger van de subjunctief. Het betreft een vorm die niet gespecificeerd is voor tijd en C-georiënteerd is. Het behelst een ingebedde hortatieve constructie die aanvankelijk een "hortatief hulpwerkwoord" *laten* gebruikte, maar gaandeweg open raakte voor gewone infinitieven. Het is goed om wat nader in te gaan op de paradigmatische positie van de hortatief.

In sommige traditionele grammatica's wordt de hortatief en de imperatief in één paradigma geplaatst. Immers de imperatief is een modus van het

werkwoord die slechts vormen heeft voor de 2de persoon enkel- en meervoud, terwijl de hortatief een modus van het werkwoord is voor 1ste en 3e persoon enkel- en meervoud, maar waarvoor vormen voor de tweede persoon ontbreken (*laat jij naar huis gaan!/??laten jullie naar huis gaan/*laat u naar huis gaan).⁽²¹⁾ De hortatief en de imperatief zijn met andere woorden in complementaire distributie. Anders gezegd: de hortatief is suppletief voor het defectieve imperativische paradigma en vice versa. Voor het moderne Nederlands krijgen we (46). De imperativische vormen zijn schuin gedrukt.

(46)	1 enk	laat ik naar huis gaan	hortatief	(“adhortatief”)
	2 enk	<i>ga naar huis, (jij)</i>	<i>imperatief</i>	
	3. enk	laat hij naar huis gaan	hortatief	(“jussief”)
	1 mv	laten we naar huis gaan	hortatief	(“adhortatief”)
	2 mv	<i>ga naar huis, jullie</i>	<i>imperatief</i>	
	3 mv	laten zij naar huis gaan	hortatief	(“jussief”)

Het is uiterst twijfelachtig of dit semantisch een homogeen paradigma is.⁽²²⁾ Maar zeker is dat in vrijwel alle talen dit semantische paradigma morfologisch homogeen is⁽²³⁾, zoals uit (46) al blijkt. Gaan we op morfologische eigenschappen af, dan lijkt de hortatief hetzij geheel eigen vormen te hebben, dan wel identiek of verwant te zijn aan de subjunctivische vormen. De vorm wordt dan wel de ‘hortatieve subjunctief’ genoemd.

De imperatief is niet slechts defectief voor niet-2de-persoons imperatieven, maar ook voor de negatieve imperatief (Zanuttini 1997, Postma & Van der Wurff 2001). Als suppletieve strategieën vinden we hier zowel finiete vormen zoals subjunctief (bijv. Europees Portugees), of tense-loze vormen, als infinitief en injunctief (bijv. Vedisch Sanskrit), soms zelfs een gemengd systeem:

⁽²¹⁾ In Postma (1993) heb ik betoogd dat niet *jullie* maar *u* een onafhankelijk paradigmatisch slot heeft in het Nederlands. In dat perspectief zouden de twee imperativische vormen *ga (jij) naar huis!* en *gaat u naar huis!* kunnen zijn (zie ook Bennis 2001). De oordelen voor de 2de persoon hortatief worden dan gelijkkelijk ongrammaticaal: **laat jij naar huis gaan!***laat u naar huis gaan.*

⁽²²⁾ De verschillende typering (cohortatief, exhortatief, adhortatief) wijzen al op betekenisverschillen.

⁽²³⁾ Zie Ammann & Van der Auwera (2004), Van der Auwera, *et al* (2004:50ff). Birjulin & Xrakovskij (2001:28).

in 2p enk de subjunctief, in 2p mv de infinitief (Italiaans). Als illustratie geven we de Portugese verhoudingen weer in (47) aan de hand van het werkwoord *servir* ‘dienen’.⁽²⁴⁾

(47)	<u>imperatief/hortatief</u>	<u>subjunctief</u>
	affirmatief	negatief
	_(25)	-
	<i>serve</i>	não sirvas
	<i>sirva</i>	não sirva
	<i>servamos</i>	não servamos
	<i>servi</i>	não sirvais
	<i>servam</i>	não servam

Opnieuw zijn de 2de persoonsvormen morfologisch gescheiden van de andere vormen. Deze laatste, de zgn. hortatieve vormen, corresponderen met subjunctivische vormen. In het algemeen kan men stellen dat derde persoons-imperatieven strikt morfologisch beschouwd niet bestaan maar gerealiseerd worden door alternatieve vormen. Veelal verschaft het subjunctivische paradigma of een onafhankelijke hortatief de relevante vormen. We leggen dit vast in (48).

(48) Eerste en derde persoons-imperatieven bestaan (morfologisch) niet. Ze worden verschaft door de hortatief c.q. (hortatieve) subjunctief.

De vraag is hoe deze hortatieve strategieën zich verhouden tot het - zowel in semantisch als syntactisch opzicht - hortatieve karakter van de Middelnederlandse IV2-constructie.

In de context van de IV2-constructie is een vergelijking met de hierboven genoemde injunctief uit het Sanskrit verhelderend. De injunctief is een kale stam zonder tempus of modus en met alleen persoonsuitgangen (Delbrück 1888:353ff). De injunctief wordt in het Sanskrit als suppletieve vorm in negatie-

⁽²⁴⁾ Zie Cunha & Cintra (1990:417).

⁽²⁵⁾ Deze vorm is afwezig. Veelal opgevuld door (i).

(i) *deixa eu servir*
laat.subj ik dienen

De vorm *deixa* wordt soms gereduceerd tot een clitic *xe*.

ve imperatieve gebruikt (Meillet 1915:227-228, Gonda 1966: 67), als in (49). Hier lijkt deze vorm parallel aan de subjunctief of de infinitief in talen zoals het Italiaans.

- (49) ma gas
niet gaan._{otense.ømodus-2sg}
ga niet!

Daarnaast is er een ander gebruik van de injunctief dat alleen in oudere Vedische teksten voorkomt en dat nogal wat stof voor discussie heeft opgeleverd (Avery 1885, Brugmann 1880:1ff, Hoffmann 1967 *passim*, Kiparsky 1968, 2005). Het betreft hier een voor tijd en wijze ondergespecificeerde werkwoordsvorm (Kiparsky 2005) die anaforisch lijkt aan een eerder in de context voorkomende gespecificeerde werkwoordsvorm. Hij komt met name voor als parallelle vorm in het tweede lid van een syndetische of asyndetische coördinatie.⁽²⁶⁾

- (50) a. sanema ni ca **dhimahi** (Kiparsky 2005:5)
win-Opt1Pl Prt and put-Inj1Pl
'May we win (Opt.) and keep (Inj.) it'
b. imam kāmam mandaya ... **paprathas** ca
this-Acc desire-Acc satisfy-Imper . . . spread-Inj2Sg and
'Satisfy (Imper.) this wish and extend (Inj.) it'

Hier zien we, net als in de Middelnederlandse IV2-constructie⁽²⁷⁾, een morfologisch modaal element in het eerste conjunct dat semantisch maar niet syntactisch bereik heeft over het tweede conjunct. In het tweede conjunct wordt die modaliteit niet uitgedrukt. Kiparsky (2004:5) merkt op:

It is however unsurprising if the injunctive has no modal or temporal function at all. In that case, it can only be assigned a modal or temporal interpretation in discourse, and it is well known that prior discourse is a more common contextual cue for the interpretation of anaphoric elements than following discourse is.

Vanwege de morfosyntactische problemen kunnen we dit niet beschrijven in termen van bereik (als in Van der Meer 1975:24), maar we kunnen het "onuitgedrukt blijven" van de modaliteit structureel slechts formuleren als een leeg modaal

⁽²⁶⁾ "It is the fact . . . that a large proportion of the Vedic injunctions are conjoined to non-injunctive forms" (Kiparsky 1968:37, *apud* Van der Meer 1972:27).

⁽²⁷⁾ Ik volg hier een suggestie uit Van der Meer (1975:24).

element in het tweede lid en dat zijn inhoud via de discourse verwerft. In dat geval nemen we opnieuw een structuur aan met een, al dan niet geïncorporeerd, modaal element hetzij als in (51a), dan wel geïncorporeerd als in (52a').

- (52) a Injunctief= $ca + AUX_{\emptyset} + V_{inj}$ a'. $ca + V_{inj} - AUX_{\emptyset}$

Het zal de lezer niet ontgaan dat we hiermee een formele parallelie tot stand hebben gebracht met andere hortatieve constructies, zoals de Nederlandse *laten*-constructie (52b) en de Middelnederlandse IV2-constructie (52c). Tentatief heb ik een representatie van de (hortatieve) subjunctief toegevoegd (52d).

- (52) b. Perifrastische hortatief = $AUX_{laten} + V_{inf}$
c. IV2= $ende + AUX_{\emptyset/laten} + V_{inf}$
d. Subjunctief= $AUX_{\emptyset} \cdot V_{fin,2}$

Een mogelijk argument tegen de hier bepleite infinitivale analyse en voor een subjunctivische hypothese kan als volgt worden geconstrueerd. Als de Drentse constructie een subjunctief is dwz een morfologisch convoluut is met het modale element (52d), verwacht men dat de samenstellende delen nooit gescheiden kunnen voorkomen. Anderzijds, als de constructie een syntactische incorporatie is, die louter tot doel heeft C° te lexicaliseren (vanwege casus), zouden we de volgende constructie verwachten.

- (53) So sal hy en rechte ansetten ende sollen hem vertugen

Hierin wordt AUX-element als *sollen* gelexicaliseerd en *vertugen* niet naar C verplaatst. Essentieel is dat we een enkelvoud in het eerste lid hebben, anders zou de constructie als een gewone coördinatie geanalyseerd kunnen worden. Opmerkelijk is dat de IV2 constructie met gelexicaliseerde AUX niet in het Drentse corpus voorkomt. Deze afwezigheid zou dus pleiten voor (52d). Een nadere afweging van beide analyses zal in onze vervolgstudie over de Friese IPI ter sprake komen. In die vervolgstudie zullen we zien dat de subjunctivische analyse licht werpt op de moderne Friese constructie.

We concluderen dat we met de analyse in (52c) een semantische en formele representatie gevonden hebben die recht doet aan de interne en externe structuur van de IV2-constructie. Bovendien hebben we de constructie in een

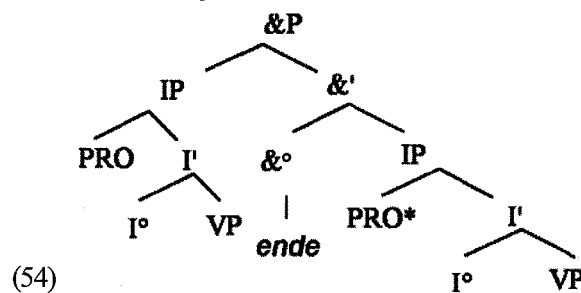
degeelijk comparatief kader kunnen plaatsten. In de laatste paragraaf zullen we de vraag behandelen naar het verdwijnen van de IV2-constructie in het Nederlands. We zullen zien dat mogelijk de formeel-syntactische status van de coördinator *ende* een verandering heeft ondergaan. De paragraaf heeft een meer formeel karakter om de lezer in staat te stellen zonodig een vergelijking met de analyse van De Haan (1990) te maken. Deze paragraaf kan zonodig worden overgeslagen.

6.5. De bijzondere syntactische status van 'ende'

In paragraaf 4 hebben we gezien dat het Middelnederlandse *ende* bijzonder is in de zin dat het een leeg topic pronomen licentieert. Dit maakte de structuur in (33d) een mogelijke structuur, hier herhaald als (53d). We zullen hier bespreken waarom zo'n identificerend *ende* de te verwachten structuur in (33a), hier herhaald als (54a), met een infinitivaal IP complement blokkeert. Deze structuur met IPs kunnen we herschrijven als PRO+VP, als in (54a').

- (54) a. *hy sall* [IP & IP]
 a' *hy sall* [PRO VP1 & PRO VP2]
 d. [_{CP}*hy sall* IP] & [_{CP}*pro_i* AUX *t_i* IP]

We zullen hier uitgaan van de hypothese dat coördinatie onderworpen is aan het algemene syntactische structuurbeginsel van de X-bar theorie (Stowell 1981, Chomsky 1982). Dit betekent dat het endocentrische hoofd een asymmetrische relatie onderhoudt met de twee conjuncten (Munn 1992). Uit deze asymmetrie volgt dat het coördinatieve hoofd het linkerconjunct niet c-commandeert (en dus ook niet regeert) maar het rechterconjunct wel. Daarmee kan in het linkerconjunct een ander type lege categorie gelicentieerd zijn dan in het rechterconjunct. De structuur is in (55) getekend.

Dat (54a') niet welgevormd is, komt doordat het Middelnederlandse *ende* de ingebedde subjectspositie van het rechterconjunct *regeert* (niet die van het linkerconjunct). In een infinitivaal complement is het ingebedde subject het zogenaamde grote PRO. Dit PRO is onderworpen aan het zgn. PRO-Theorema (Chomsky 1981:191), dwz dat PRO niet geregeerd mag worden.⁽²⁸⁾

Daarmee hebben we een reden waarom de te verwachten structuur 34a' met PRO in het rechter conjunct niet grammaticaal is, maar de structuur 34d met OP wel. We zouden dus IV2 kunnen omschrijven als een "Operator pro PRO-effect". We krijgen dan de volgende keten van oorzaak en gevolg: Middelnederlands *ende* is een (eigenlijke) regeerder. Dit blokkeert een PRO in een tweede IP-complement. Het alternatief is een CP-structuur met een operator. Maar een operator moet i.t.t. grote PRO nominatiefcasus krijgen. Deze nominatief kan, zoals we gezien hebben in par. 6.1, in een infinitivaal complement verschaft worden onder verplaatsing van AUX naar C.

Daarmee kunnen we ook een diachroon scenario schetsen voor het verdwijnen van de IV2-constructie. Het verdwijnen zal moeten samenhangen met een wijziging in de regeerstatus van *ende*. Terwijl *ende* in het Middelnederlands regeercapaciteit had, is dat met het modern-Nederlandse *en* niet het geval. Mogelijk valt dit verlies van de regeerstatus samen met de herinterpretatie van *ende* tot *en+de*, zie par. 5. Meer gedetailleerd corpusonderzoek is nodig op dit punt. Wel hebben we hiermee een werkhypothese gevonden voor het (vrijwel) geheel verdwijnen van de IV2-constructie.

9. Conclusies

In een corpus van 15de eeuwse vonnissen van de Etstoel van Drenthe hebben we een constructie gevonden die tot nog toe nauwelijks in de literatuur beschreven is: niet alleen finiete werkwoorden kunnen V2 ondergaan; onder zeer specifieke voorwaarden ondergaan infinitieven deze verplaatsing eveneens. Coördinaties met *ende* onder een MUST modaal laten een dergelijke infinitivale V2 in het rechterconjunct toe. We hebben laten zien dat eigenlijk deze infinitief niet zelf naar COMP verplaatst maar *meegenomen* wordt door een lege modaal, die

⁽²⁸⁾ Zie ook De Haan (1991:104ff) voor een vergelijkbare discussie m.b.t. de IPI constructie. De Haan sluit PRO uit door aan te nemen dat I° zijn specificereerder regeert. Dat is niet juist in een door de auteur gekozen Government & Binding kader. De subjunctief-hypothese verschaft een goede verklaring waarom PRO uitgesloten is, zie sectie 7.

AUX-to-COMP verplaatsing uitvoert, zodat er nominatiefcasus beschikbaar komt onder regeren. De semantiek van de constructie is die van de hortatief.

Bibliografie

AMMANN, ANDREAS & JOHAN VAN DER AUWERA

2004, Complementizer-headed main clauses for volitional moods in the languages of South-Eastern Europe: a Balkanism? In: Olga Tomić (ed.) *Balkan syntax and semantics*. Amsterdam : Benjamins, p. 293-314.

AUWERA, JOHAN VAN DER, NINA DOBRUSHINA, VALENTIN GOUSSEV.

2004, A semantic map for imperative-hortatives. In: Willems Dominique (ed.) *Contrastive analysis in language: identifying linguistic units of comparison*. Basingstoke, Palgrave, 2004, p. 44-66.

AVERY, J.

1885, The unaugmented verb-forms of the Rig- and Atharva-Vedas. *Journal of the American Oriental Society* 10.

BARBIERS, SJEF

1995, *The Syntax of Interpretation*. The Hague, Holland Academic Graphics (HIL Dissertation 14).

BENNIS, HANS & TEUN HOEKSTRA

1989, Why Kaatje was not Heard Sing a Song, in: D. Jaspers et al. (eds.) *Sentential Complementation and the Lexicon; Studies in Honour of Wim de Geest*, Foris, Dordrecht.

BESTEN, HANS DEN

1982, Some Remarks on the Ergative Hypothesis, *Groninger Arbeiten zur Germanistischen Linguistik* 21, 61-82. [Also in W. Abraham, ed. (1983) *On the Formal Syntax of the Westgermania*, John Benjamins, Amsterdam, 155-216.]

BEUKEMA, FRITS & PETER COOPMANS

1989, A Government-Binding perspective on the imperative in English, *J. Linguistics* 25, p. 424.

BIRJULIN, I.A. & XRAKOVSKIJ,

2001, Imperative sentences – theoretical problems. In: V.S. Xrakovskij. (ed.) *Typology of Imperative Constructions*. Munich. p. 3-54.

BROEKHUIS, HANS.

1993, Verb projection raising. *Spektator* 22:28-47.

BROEKHUIS, HANS.

1997, Nogmaals Verb projection raising. *Tabu* 27:1-27.

BRUGMANN, KARL F.C.

1880, *Beiträgen zur Conjugationslehre. Morphologische Untersuchungen III*, 1880 p.1ff.

CHOMSKY, NOAM

1981, *Lectures on Government and Binding*, Dordrecht, Foris.

CREMERS, CRIT

1993, *On Parsing Coordination Categorially*, HIL diss, Leiden University.

CUNHA, CELSO & LINDLEY CINTRA

1990, *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Lisboa.

DELBRÜCK, BERTHOLD.

1888, *Altindische Syntax*. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.

DIK, SIMON

1968, *Coordination. Its Implications for the Theory of General Linguistics*. Amsterdam : North Holland.

EVERS, ARNOLD

1975, *The Transformational Cycle in Dutch and German*, Doctoral dissertation, Utrecht University. [Distributed by the Indiana University Linguistics Club, Bloomington.]

GARDEREN, RENÉE VAN & GERTJAN POSTMA

1982, *Het verzwegen eerste zinsdeel in het Nederlands: een geval van kleine pro?* Opstel in het kader van de werkgroep lege plaatsen onder begeleiding van Hans Bennis. Ms. Vrije Universiteit.

GOEMAN, TON

1997, Historiografie van het onderzoek naar voegwoordvervoeging: een bibliografisch overzicht (1821-1996). In: Hoekstra, E. en C. Smits (red.) (1997): *Vervoegde Voegwoorden. Lezingen gehouden tijdens het Dialectsymposium 1994* [Cahiers van het P.J. Meertens-Instituut 9], Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut, 112-145.

HAAN, G. DE

1990, De Friese Imperativus-Pro-Infinitivo. *Taal en Tongval XLII*. Themanummer 3: Dialectsyntaxis (red.: G. de Schutter, M. Gerritsen, C. van Bree), p. 87-107.

HAAN, GERM DE & FRED WEERMAN

1985, Finiteness and Verb Fronting in Frisian." In Hubert Haider & Martin Prinzhorn (eds) *Verb Second Phenomena in Germanic Languages*. Foris, Dordrecht, 77-110.

- HAERINGEN, VAN C. B.
1958, Vervoegde voegwoorden in het Oosten. *Driemaandelijke bladen voor taal en volksleven in het oosten van Nederland* 10, 115-124. Reprinted in: Van Haeringen, C. B. *Grammarie*. Keur uit het werk van zijn hoogleraarstijd. Assen: Van Gorcum (1962).
- HOEKEMA, T.
1958, Men moast ris bisykje en fyn it komôf fan in spesifyk Frysk syntagme. *Us Wurk* 7, 17-23.
- HOEKEMA, T.
1959, In spesifyk Frysk syntagme II. *Us Wurk* 8, 85-88
- HOEKSEMA, J.
2003, Verb Movement in Dutch Present-Participle Clauses. In: Jan Koster and Henk van Riemsdijk (eds.), *Germania et Alia: A Linguistic Webschrift for Hans den Besten*.
- HOEKSTRA, E. & C. SMITS
1997, Vervoegde voegwoorden in de Nederlandse dialecten: een aantal generalisaties. In: E. Hoekstra. & C. Smits (1997) (eds.). *Vervoegde Voegwoorden*. Cahiers van het P.J. Meertensinstituut 9. p. 6-30.
- HOEKSTRA, J.
1987, 'Verb second' en de 'imperativus pro infinitivo' in het Fries. *TABU* 17, 96-121. Also in: Hoekstra, J. 1997, *The syntax of infinitives in Frisian* (diss. RUG). Ljouwert: Fryske Akademy. p. 30-46.]
- HOFFMANN, KARL
1967, *Der Injunktiv im Veda*. Heidelberg: Winter.
- HORNSTEIN, NORBERT.
1999, Movement and control. *Linguistic Inquiry* 30:69-96.
- JOHNSON, KYLE & STEN VIKNER
1998, *Embedded Verb Second in Infinitival Clauses*, ongepubliceerd ms., U. Mass at Amherst. 1998.
- KAYNE, RICHARD S.
1991, "Romance Clitics, Verb Movement and PRO," *Linguistic Inquiry*, 22, 647-686.
- KAYNE, RICHARD
1992, "Italian negative infinitival imperatives and clitic climbing". In *Hommages à Nicolas Ruwet*, L. Tasmowsky and A. Zribi-Hertz (eds.), 300-312. Ghent: Communication and Cognition. Herdrukt in Kayne (2000).
- KAYNE, R.
2000, *Parameters and Universals*. Oxford : Oxford University Press.
- KIPARSKY, PAUL.
1968, Tense and mood in Indo-European syntax. *Foundations of Language* 4.30-57.
- KIPARSKY, PAUL.
2005, *The Vedic Injunctive: Historical and Synchronic Implications*. ms Stanford University.
- KRIPKE, S.
1963, Semantical Considerations on Modal Logic. *Acta Philosophica Fennica* 16, 83-94.
- MEER, G. VAN DER
1972, Is it de muoite wurdich en lêz dit? (A description of the so-called "en + imperative construction" in Frisian). *Us Wurk* 21-22, 151-166.
- MEER, G. VAN DER
1975, The imperativus pro infinitivo reconsidered. *Us Wurk* 24, 19-34.
- MEILLET, A.
1915, *Introduction al'etude comparative des Langues Indo-Européenne*, Paris, p.227-228.
- MNW - *Middelnederlandsch woordenboek*,
1885-1971, E. Verwijs en J. Verdam, 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff.
- MOOJAART, MARIJKE
1992, *Atlas van vroegmiddelnederlandsetaalvarianten*, Utrecht.
- MUNN, A.
1992, "A null operator analysis of ATB gaps". *The Linguistic Review* 9, 1-26.
- OVERDIEP, G. W.
1937, *Stilistische grammatica van het moderne Nederlandsch*.
- PLATZACK, CHRISTER.
1985, The Scandinavian Languages and the Null Subject Parameter. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 20. Department of Linguistics, University of Trondheim
- PLATZACK, CHRISTER.
1986, COMP, INFL, and Germanic word order. In: *Topics in Scandinavian Syntax*, ed. by Lars Hellan and Kirsti Koch Christensen. Dordrecht: D. Reidel. 185-234

- MUNN, A.
1992, "A null operator analysis of ATB gaps". *The Linguistic Review* 9, 1-26.
- OVERDIEP, G. W.
1937, *Stilistische grammatica van het moderne Nederlandsch*.
- PLATZACK, CHRISTER.
1985, The Scandinavian Languages and the Null Subject Parameter. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 20. Department of Linguistics, University of Trondheim
- PLATZACK, CHRISTER.
1986, COMP, INFL, and Germanic word order. In: *Topics in Scandinavian Syntax*, ed. by Lars Hellan and Kirsti Koch Christensen. Dordrecht: D. Reidel. 185-234
- POSTMA, G.J. & WIM VAN DER WURFF
2001, How to say *no* and *don't*. The negative imperative in Romance and Germanic. In: Wim van der Wurff (ed.). *Imperative Clauses in Generative Grammar – a Festschrift for Frits Beukema*, Benjamins, Amsterdam.
- POSTMA, GERTJAN
1984, The Dutch pronoun *diens*, distribution and co-reference, in: *Linguistics in the Netherlands* 17, (1984), Dordrecht, Foris, pp.147-157.
- POSTMA, GERTJAN
1993, 'Jij kan' en 'hij heb', over structuurbehoud van analogische taalverandering. *TABU*, 23, (1993), pp. 115-129.
- POSTMA, GERTJAN
1995, *Gerundium-pro-Participio yn it Frysk*. Abstract van een lezing gehouden op de Tema-dei oer Tiidwurds kloften, Taalkundich Wurkforban, Fryske Akademy, Ljouwert, desimber 1995.
- POSTMA, GERTJAN
2004, Structurele tendensen in de opkomst van het reflexief pronomen 'zich' in het 15de-eeuwse Drenthe en de Theorie van Reflexiviteit. *Nederlandse Taalkunde* 9.144-168.
- QUER, JOSEP
1998, *Mood at the interface*. Proefschrift Universeit van Utrecht. LOT.
- RIZZI, LUIGI
1982, Lexical subjects in infinitives: government, case and binding. In: Luigi Rizzi, (1982) *Issues in Italian Syntax*. Foris, Dordrecht. p 77-116.

- RIZZI, L.
2004, *On the Form of Chains: Criterial Positions and ECP Effects*. Ms. U. of Siena-CISCL.
- ROORYCK & POSTMA
2001, On Participial Imperatives. In: Wim van der Wurff (ed.). *Imperative Clauses in Generative Grammar – a Festschrift for Frits Beukema*, Benjamins, Amsterdam
- ROSS, JOHN R.
1970, On declarative sentences. In: Jacobs, Roderick A., and Peter S. Rosenbaum, eds. *Readings in English transformational grammar*. Waltham, Mass.: Ginn.
- SEARLE, JOHN.
1979, *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*. Cambridge, England: Cambridge University.
- STELLER, WALTER
1928, *Abriss der Altfriesischen Grammatik*. Halle : Niemeyer.
- STOWELL, TIM
1981, *Origins of phrase structure*. Cambridge MA: MIT dissertation.
- STOWELL, TIM
1993, *The Syntax of Tense*. Ms. UCLA.
- TAMMINGA, D.A.
1959, Fan sinnen en bysinnen. *Pompeblêdden* 30, 126-131.
- TORREGO E.
1998, Nominative Subjects and Pro-Drop INFL. *Syntax* 1, 206-219.
- VELDMAN, FOKKO
1991, De *EN*-constructie in het Gronings. *Us Wurk* 40, 104-121.
- WAART, A.A.J. DE
1971, Constructies met en + "imperatiefzin" in het moderne Westerlauwerse Fries. In: *Stúdzjekonferinsje Frysk*, 6 en 7 april 1971 te Groningen. Ljouwert: YSF. 3-31.
- WADDELL, HELEN
1989, *Wandering scholars - A study of the Goliards, itinerant Latin lyricists of the 12th and 13th centuries*. Ann Arbor : University of Michigan Press.
- WEERMAN, FRED
1988, Moet kunnen: Middelnederlandse zinnen zonder subject. *De Nieuwe Taalgids* 81, pp. 289-310.

WEERMAN, FRED

1989, *The V2 conspiracy : a synchronic and a diachronic analysis*. Dordrecht : ICG.

WEYNEN, A.

1939, Congruerende Verbindingswoorden. *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 59, 75-76

ZANUTTINI, RAFFAELLA

1997, *Negation and Clausal Structure*. Oxford University Press, Oxford.

ZWART, J-W

1991, "Subject Deletion in Dutch: A Difference Between Subjects and Topics". In: *Language and Cognition* 1. Yearbook 1991 of the Research Group for Linguistic Theory and Knowledge Representation of the University of Groningen, M. Kas, E. Reuland, and C. Vet, eds. University of Groningen, pp. 333-350.

ZWART, J-W.

1993, *Dutch Syntax*. A Minimalist Approach. Dissertation, University of Groningen.

ZWART, J-W.

1993, Verb Movement And Complementizer Agreement. In: *Papers on Case and Agreement* 1, J.D. Bobaljik & C. Phillips, eds. MIT Working Papers in Linguistics 18, pp. 297-340. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge.